

בעדא בעדא נצראללה : תקשורת הפפרצ'י ומלחמת לבנון

דוד בוקעי

אנחנו גאים מאד בעובדינו שעשו עבודה מצוינת במלחמה

חברת החדשות של ערוץ 2
יואב לימור

האשימו אותנו בדמורליזציה של הצבא, בהחלשה של העם, בשיתוף פעולה עם האויב, ובבגידה.

גלעד עדין

התקשורת הישראלית נהגה בנו בהגינות ובאופן יפה

חסן נצראללה

האשמות כבדות וכשלים רבים בנוגע לתפקוד הדרג המדיני והצבאי. הבעיה העיקרית היא כי לא קמה ועדת חקירה כדי לברר את תפקודה והתנהלותה של התקשורת. כל המבקש לתקן את הליקויים שהתגלו במערכות השונות בישראל, חייב לבדוק ולחקור את התנהלות התקשורת במלחמה, ולהסיק מסקנות באשר לתפקידה בעיתות חירום. מלחמת לבנון השנייה היתה הרבה יותר מאשר יום הכיפורים של התקשורת, וזה בלתי הגיוני שהיא ממשיכה לבקר אחרים כאילו אין בה רבב ואין צורך לבדוק אותה.

בחלק הראשון של המאמר נכתב כי צריך למצוא בדחיפות הסדרים מוסכמים באשר לתפקוד התקשורת בזמן מלחמה. ערכים כמו "זכות הציבור לדעת" ו"חופש המידע" חייבים להיבחן לאור מציאות המלחמה. אך הסיפור של התקשורת מתחיל עוד לפני כן. אנשי תקשורת הפכו למומחים לאסטרטגיה, וכמו אנשי אקדמיה מסוימים, קבעו והחליטו כי לחיזבאללה אין אינטרס לגרום את ישראל למלחמה, משום שהוא פועל לביצור

בחלקו הראשון של המאמר¹, נותחו התופעות האסטרטגיות והכשלים הצבאיים הנוגעים לניהול המלחמה. המסקנה העיקרית, הניצחון נמנע מישראל משום שלא גיבשה אסטרטגיה ברורה לגבי מטרותיה, ובעיקר, לא פעלה לחיסול נצראללה והנהגת החיזבאללה בשלב הראשון של תחילת הקרבות. בדיעבד, אנו יודעים כי הדבר היה בר-ביצוע, עקב ההפתעה שהם נתפשו לה. נצראללה וטפילי הודו בהפתעה מספר פעמים. לו עשתה זאת ישראל, במונח "סוף מעשה במחשבה תחילה", כל פני המלחמה היו שונים לחלוטין. לא ניתן לנצח טרור וגרילה, מבלי לחסל את ההנהגה שלה.

פן מרכזי היה מעורבות התקשורת המשודרת והכתובה, בהיקפים ובממדים חסרי תקדים. בינתיים, באפריל 2007, פרסמה ועדת וינוגרד את מסקנותיה החלקיות, ובהן

המזרחן ד"ר **דוד בוקעי** מרצה בביה"ס למדע המדינה באוניברסיטת חיפה. פרסם וערך ספרים רבים בנושאי האסלאם והמזרח התיכון. חבר מערכת נתיב.

ואם נצראללה כל-כך חשוב עד כי צריך לשדר את נאומי בזמן אמת, הרי מאז המלחמה הוא נשא עשרות נאומים, שצוטטו בקצרה בעיתונות או שהתעלמו מהם, וראו זה פלא – דבר לא קרה, ואמות הספים לא נעו.

תחרות ופלורליזם נמנים עם התופעות היותר מרכזיות בהתפתחות דמוקרטייות וקידמה, אך נדמה כי בכל הנוגע לתקשורת, הקמת ערוצי טלוויזיה רבים והאינטרנט הוסיפו תחרות מהסוג הגרוע ביותר, של ירידה ברמה, דלילות, וחוסר אחריות עקב הרצון להשיג "סקופים". נראה כי התחרות מוציאה את אנשי התקשורת מדעתם, וכי שידורי המלחמה היו עוד תוכנית 'ריאליטי' המשודרת בכמויות. כבר בימים הראשונים של המלחמה הספיקה התקשורת להמאיס את עצמה ולגרוע לעוונות בציבור. מלבד בודדים התברר כי חבורת שלטנים השתלטה על המסך. לחיזוק עמדתם הביאו "פרשנים מומחים", ברובם חכמי הדור של הסכמי אוסלו וגיבורי התהילה של המנוסה המבוהלת מלבנון, שהתנחלו באולפנים. התוצאה: האוכלוסייה נפגעה במוראל הלאומי ובביטחון האישי; ב"עידוד" הבריחה והנטישה; ובהלקאת ההנהגה הצבאית, עד כדי שיתוק תפקודם. לא חסרו גם תופעות נלעגות. אצל כתב רדיו אחד, כבר ביום הראשון למלחמה, נהריה התרוקנה. "כולם נסו בבהלה", "נטישה המונית". כתב אחד צלצל בדירות של רב קומות בנהריה, ומתוך 19 דיירים רק אחד ענה לו. מסקנתו – כולם נטשו וברחו. כתב אחר משדר בטלוויזיה כי הרחובות שוממים ואין נפש חיה, אך ברקע התמונה רואים אנשים רבים הולכים ונוסעים. קריית שמונה נהרסה כמה פעמים והגליל כולו נטוש ובוער.

שתי דוגמאות נוספות יסברו את האוון, ושתייהן קשורות בדוברת צה"ל. במקרה הראשון, לאחר תחינות רבות של דוברת צה"ל אל התקשורת שלא לשדר היכן נופלים הטילים כי זה מסייע לאויב, עונה לה בציניות שדרן בכיר המחזיק עצמו כגאון תקשורת שאין שני לו, "את תעשי את העבודה שלך ואנחנו נעשה את העבודה שלנו". לא פחות. שהרי מהי בכלל הבעיה? מלחמה? 'קטן עליו'. הרייטינג חשוב יותר. במקרה השני, פרשן יודע-כל, מכנה את דוברת צה"ל בבזו גלוי בשם משפחתה הקודם. מי היא בכלל לעומת הוד גדולתו?

קיים אירוע אחד שעליו מסתמכת התקשורת להצדקת עמדתה: פרשת ווטרגייט. אך אירוע ווטרגייט הוא דווקא הדוגמה המובהקת לאופן שבו תקשורת צריכה לפעול והוא ממחיש מהי תקשורת אחראית. גורמים בתקשורת שוכחים או מתעלמים מן העובדה כי עורך העיתון וושינגטון פוסט לא התיר לפרסם את תחקיר ווטרגייט עד לאחר שהיה בטוח לחלוטין כי הוא נכון.

רבות נכתב על הקשרים העמוקים בין התקשורת לבין הטרור הבינלאומי כמערכת יחסים סימביוטית. חוקרי טרור רבים, כמו לקוויר (Laqueur), ליווינגסטון (Livingston), ושמידט (Schmidt), קבעו: "התקשורת היא ידידתו הטובה

מעמדו כתנועה פוליטית בלבנון. לאחר נסיגת ישראל מלבנון, כך אמרו לנו, הפרק הישראלי באידיאולוגיה של חיזבאללה נסתיים. חיזבאללה לא שואף להשיג את ירושלים (כלומר, ניצחון על ישראל תוך חבירה לפלשתינאים), אלא רוצה להשתלט על ביירות בלבד (כלומר, הפיכת לבנון למדינה שיעית). זו היתה עמדתו של שר בכיר בממשלה, שאחר-כך אולץ להתפטר מתפקידו.² הארגון נמצא במצוקה קשה, כך פירשנו לנו בשנים האחרונות, והמתח הקיים בין הכרזות מנהיגי חיזבאללה למדיניות בפועל של הארגון, עדיין מוכוון להישגים כלפי ביירות. פרשן מדיני ידוע בעיתון פוסט-ציוני ידוע, קבע ביום השני למלחמה, כי חיזבאללה שומר על השקט בגליל יותר מששמר עליו צד"ל, וכי תנאי הכרחי לגבול שקט הוא אצבע אחראית על ההדק מעברו השני.³ לא ניתן היה לעצור את שטף המלל האבסורדי הזה, שהרי חיזבאללה הוא קודם כל ומעל לכל ארגון טרור, זרוע טרור אסטרטגית של מדינת טרור, איראן, שכל מהותו והצדקתו מכוונות להשגת שתי מטרות במקביל: ראשית, הפיכת לבנון למדינה שיעית נוספת, חלק מציר הרשע העולמי; ושנית, מלחמה מתמדת בישראל, תוך סיוע לפלשתינאים ובאמצעות הפעלת ערביי ישראל. אך חכמי הפרשנות לא הפנימו זאת. עד היום אין תובנה כי לא מדובר בביירות או ירושלים, אלא בביירות וגם ירושלים. זוהי תמצית האידיאולוגיה של איראן, וחיזבאללה הוא הזרוע הביצועית שלה.

מעולם לא היתה התקשורת במצב גרוע כל-כך כמו בימי מלחמת לבנון השנייה. הגדיר זאת יפה דרור ששון הלוי, משפטן ומרצה לתקשורת: "התקשורת הביסה אותנו... קיבלנו הפגזות חסרות תקדים על כישלונות, על נפגעים על פגיעות. הפגזות שנחתו בלב התודעה הקולקטיבית. הפגזות שיצרו תחושת תבוסה."⁴ צריך גם לזכור כי אין מקצוע אקדמאי המכשיר עיתונאים, וכלל לא ברור מכוח מה הופך אדם לעיתונאי ומה מכשיר אותו לכך. אך בלי בושה התקשורת ממשיכה לבקר את הדרג המדיני והצבאי, לבצע תחקירים ולהביא "סקופים". בגלל אינסטינקטים של פפראצי, התקשורת, שירתה את האויב בלי משים – במידע עדכני בנוגע לטיווח הטילים והיכן הם נפלו; בפגיעה במוראל הציבור (מכשיר מרכזי בלוחמה הפסיכולוגית של נצראללה להשגת מטרותיו); ובעיקר במתן הנחיות ו'מצוות-עשה' ו'אל-תעשה' לצבא ולמדינאים, תוך תזכורת קבועה של "טראומת לבנון" ו"הביצה הלבנונית", שהשפיעו על עמדות הדרג המדיני חסר הניסיון וגרמו להיסוסים בפעולה אצל הדרג הצבאי.

הביטוי המובהק ביותר של תקשורת חסרת אחריות המשפיעה על המוראל הציבורי היה בשידורים הישירים של נאומי נצראללה במהלך המלחמה, תוך הדממה של הכל בעת נאומיו. ממש דברי אלוהים חיים... האם התקשורת לא הפנימה כי הפעילות העיקרית של נצראללה היא בתחום הלוחמה הפסיכולוגית וכי הציבור הישראלי הוא היעד?

מהגיהינום התדמיתי אל גן-העדן של "מנהיגות דגולה". למי איכפת מה יקרה אחר-כך. אך כל מי שתמך בהינתקות ובבריחה מציר "פילדלפי" מקבל היום את התשובה, שעה שעזה הפכה לחמאסטון, חיזבאללהסטון, וקאעידהסטון. הדברים הללו נכתבו במפורט.⁸ כך כתב דן מרגלית, מראשי התומכים ב'הינתקות': "לא להתנתקות הוא שבר מבית, הוא צעד לקרע בממלכה... תגזור על ישראל בדידות גמורה בעולם אנטישמי... תוכנית ההתנתקות היא המזער הנחוץ לשמר את אחדות העם מול מבחני עתיד קשים שאין כמותם. כדאי לזכור מה אירע לעם היהודי מהפיצול שהסתיים באובדן הבית הראשון והשני".⁹ אך אנו קבענו כי צעד בריחה זה לא רק שלא ימתן את הפלשתינאים אלא שהטרור יגבר, יזלוג ליהודה ושומרון ויביא לחלוקת ירושלים. עזה תהפוך לבירת הטרור, והמלחמה הבאה תהיה שם ובמחירים קשים, בדיוק כמו המנוסה המבוהלת מלבנון. ישראל תברח מעזה, אך עזה תמשיך לרדוף את ישראל.¹⁰

דיווח חדשות או יצירת חדשות ושכרון כוח?

חוקרי תקשורת קובעים כי הכלל הבסיסי הוא כי דיווחי החדשות חייבים להיות מדויקים, אמנים, אובייקטיביים והגונים. אובייקטיביות משמעה כי הדיווח החדשותי יהיה חופשי מהשקפות, דעות או עמדות של העיתונאי, ומבוסס באופן מוחלט על עובדות הניתנות לאימות. העיתונאי יהיה תמיד נתון להאשמות כי הדיווח מוטה או חלקי. מכאן החובה להגינות מוחלטת ולשוויון ערכים. אובייקטיביות והגינות הן מטרות קשות למימוש, אך חובה על התקשורת לאמץ.¹¹

דוגמה לכך היא האופן בו מוצגים בתקשורת הפלשתינאים וערפאת. אם מדובר בדוברים של ארגוני הטרור, או בראיונות עם טרוריסטים רוצחי ילדים ונשים, או בחלוקה המופרכת וחסרת הבושה בין "פלשתינאים רעים" (חמאס וג'יהאד אסלאמי) לבין "פלשתינאים טובים", (אבו מאזן ומוחמד דחלאן). הדגם הקודם היה בפיגועי הרצח באמצעות התאבדות. בוגן אמת, כשדם היהודים השפוך עדיין רותח, העבירה התקשורת את המסרים של הטרוריסטים, המשלחים והמנהיגים, ובעיקר את "צוואות" הרוצחים באמצעות התאבדות. מדוע? האם מישהו שאל מה זה עושה לעם ישראל מלבד הרייטינג של התקשורת? האם מישהו נטל אחריות להעצמת הטרור ולהאשמתו? בכך זוכה הרוצח בכיסוי תקשורתי, בכבוד ויוקרה למשפחתו, ומוקמת התשתית לרוצח הפוטנציאלי הבא, מתוך רצון חיקוי, ועקב המעמד החברתי, הכבוד והכסף המורעף עליהם.

ביותר של הטרוריסט"; "מעשה הטרור אינו ולא כלום – הפרסום הוא הכל"; "הפרסום באמצעות התקשורת הוא חלב-האם של הטרוריסט". "הטלוויזיה העצימה את ההשפעות ואת ההתפשטות של הטרור בעולם יותר מכל גורם אחר". התקשורת מהווה דגם מובהק של "חבורת הערצה הדדית" בינה לבין פוליטיקאים חברי מסדר "חכמי אוסלו", בתמיכה במנוסה המבוהלת מלבנון וב"ספינוולוגים של החווה". ישראל בעידן שרון נוהלה על-ידי עורך-דין אחד, שני בנים, ושלושה יח"צנים. וכך היא גם נראתה – מדינת ה"ספינים" והתחמנות בסיוע פעיל של התקשורת. לדעת יוסי שיין, מרצה לפילוסופיה של המשפט, היתה זו אשליה מתקתקה שחברה המנוערת מערכים יהודיים וציוניים תוכל לקיים צבא מיומן ומקצועי,⁵ ובתהליך זה לתקשורת היתה השפעה רבתי על ההתנהלות, סביבה אותה מתאר סבר פלוצקר כמצאיאות מדומיינת, ובה הוא מאשים את התקשורת באריגת דימויים שקריים אשר אינם תואמים את המציאות.⁶

ניתוח התקשורת לסוגיה מוכיח את ההגדרה: אמור לי מה הנושא ומי אמרו, ואומר לך אם וכיצד התקשורת תטפל בו. החוקרים גאלטונג (Galtung) ורוג (Ruge) חקרו את התייחסות התקשורת המערבית. התופעה המרכזית המאפיינת היא הדימוי החיובי או השלילי שיוצרת התקשורת לתופעות, בהתאם ל"קריטריון התדר": "ככל שהנושא ובעליו תואמים יותר את התדר, את תפישות התקשורת ואת העמדות שהיא מבקשת להעביר לציבור, כך גדל הסיכוי שיינתן להם אזכור אינטנסיבי וחיובי".⁷ השמאל תמיד יהיה יפה ומוצלח, והימין תמיד מכוער וחרטני. האנרכיסטים והאנטי-ציונים האנטישמים החותרים תחת קיום המדינה הם ארגוני שלום ורודפי שלום המסוקרים באהדה ומצולמים יפה, ואילו 'הכיפות הסרוגות', השאור בעיסה של החברה בישראל ועמוד השדרה של הלוחמים בצבא, הם פנאטים פורעי חוק אלימים. מקבלי עיטור הגבורה ועיטור האומץ הם 'נערי הגבעות', פושעים ההורסים את השלום העומד בפתח, ולכן גם מותר לעצור עד תום ההליכים נערות צעירות על התנגדות למהלכי שלום, והתקשורת לא תזעק. לעומת זאת, אסור לגעת בפורעי-חוק אלימים, הפועלים עם טרוריסטים אויבי המדינה כדי לכלותה.

התקשורת איננה מסתפקת בתיאור האירועים ובניתוחם האובייקטיבי, אלא פועלת בפוליטיקה באופן אקטיבי ודינאמי, ומשפיעה על עיצוב סדר-היום ועל קביעת המדיניות. התקשורת איננה מסקרת חדשות בלבד, היא עושה את החדשות. כך אנו מקבלים חד-צדדיות ולא שיקוף מאוזן של המציאות. כמו במקרה "מסדר חכמי אוסלו" כך גם במנוסה המבוהלת מלבנון ובעיקר במהלך 'ההינתקות', התקשורת תפסה צד ברור. היא הפכה את שרון לאתרוג וציידה בו בהתלהבות למרות השחיתות של משטרו. כל זאת, בתנאי שייסוג מעזה. אקט אחד הוציא אותו

הדוגמה מארצות-הברית מאירת עיניים. כאשר התברר כי בן לאדן מעביר מסרים חשאיים לפעיליו באמצעות הטלוויזיה, דרש הבית הלבן "לגלות שיקול-דעת לפני הקרנת הופעותיו".¹² אך לא היה צורך בכך; התקשורת האמריקנית שינתה פניה לחלוטין והתאימה עצמה לרוח הפטריוטית שנשבה בציבור. הממלכתיות האמריקנית בשיאה, והדגל מכסה את המסך.¹³ לעומת זאת, עוד לפני המלחמה בלבנון, אך לבטח במהלכה, הוכיחה התקשורת בישראל כי היא מציאה את הגלגל בכל הנוגע לתפקידה בביטחון הלאומי, ורק אצלה, מכל הדמוקרטיות בעולם, מופיעים בפני הציבור, לרוב בזמן אמת, הגרועים שבאויביה, ומעבירים את מסריהם המתוחכמים, תוך מלחמה פסיכולוגית מבריקה.

יותר מכך, מעדויות רבות של קציני צבא בכירים עלתה התופעה המדהימה כי הם לא יכלו להעביר לאנשי התקשורת הישראלים מידע. התקשורת סירבה להעביר את המידע המפריך השולל את מה שהיה בידם. דבר זה בלט בעיקר באירוע כפר כנא, שבו מספר ההרוגים היה שונה לחלוטין ממה שהופץ, וכי מתים רבים הובאו מבתי הקירור בסביבה, וצילומים נערכו מאירועים קודמים. כך גם באירוע בחוף עזה בו נפגעה משפחת גאליה, לכאורה מפעילות ישראלית. האמת נתגלתה בתחקיר של עיתון גרמני. התקשורת הישראלית לא עשתה דבר כדי לוודא את הנתונים, הפיצה את השקרים של הפלשתינאים, וסייעה להפצת העלילה בדבר "טבח" ו"פשעים נגד האנושות".

שנית, ההסתה הבלתי פוסקת, השקרים הזדוניים, ההגזמה רבתי של ארגוני הטרור הפלשתינאים, של חיזבאללה ושל איראן, הופכים בתקשורת לנשק רב עוצמה לעיוות המציאות, מסייעים באופן פעיל לאויב ופוגעים במוראל הלאומי. כדאי להיזכר בדברי ווינסטון צ'רצ'יל, שקבע ב-26 ביוני 1940: "יש לבקש את העיתונות והרדיו לטפל בהתקפות האוויר בקרירות ובנימה הממעטת את התעניינות הציבור. יש לציין את העובדות בלי הבלטה או כותרות מיותרות. אין לציין במדויק את המקומות שנפגעו. אין לפרסם תצלומים של בתים הרוסים...". בזיכרונותיו מספר צ'רצ'יל כי אסר לפרסם מידע קשה בזמן אמת, שהרי "גם כך העיתונים עמוסים חדשות רעות, ואין צורך לדכדך יותר את רוח העם".

דב גולדשטיין מתאר זאת כ"מודיעין חינוך" שישראל מספקת ללא תמורה ומפטפת את עצמה לדעת. הוא מזכיר כי כאשר צבאו של רומל הגיע למצרים, אסרה הצנזורה הבריטית אפילו על פרסום תחזית מזג-האוויר באזור, בטענה כי יש בכך כדי לסייע לגרמנים בתכנון פעולותיהם. מה שעשתה התקשורת במלחמת לבנון חקוק באימה על לוח ליבנו. מכאן תגובתו של אמנון דנקנר לדברי ההבל של עיתונאי המחזיק מעצמו מומחה לענייני מודיעין, אשר האשים את המודיעין בכשלים בלבנון, ודנקנר מציע למפריחי ההבלים לשקוט.¹⁴ כך, לדברי ראובן בכר,

התקשורת שפעלה להציג את התמונה השלילית ביותר של המלחמה ונהגה בחוסר אחריות כלפי המדינה וכלפי חייליה, היא הזקוקה לוועדת חקירה ממלכתית. בפעילותה לאחר המלחמה, היא מבקשת להסיט ממנה את הביקורת הראויה ומדגישה כותרות אחרות.¹⁵ מי שתמך בנסיגה מלבנון, או בהינתקות, או בתוכניות מדיניות הזויות (ההתכנסות כבר הזכרנו?), שוכח שלא מדובר באופנה חולפת, וכי בתמיכה במדיניות זו אנו נידונים להיתקע עם הנזקים הבלתי הפיכים ולשלם עליהם מחיר בלתי נסבל. צריך תמיד לזכור כי "סוף מעשה במחשבה תחילה".

לא לחינם קבע סבר פלוצקר שישנם אמצעי תקשורת שאיבדו "את שפיות דעתם". מדובר לרוב בפסבדו-מומחים שאין להם מושג איך בנוי צבא ומה צריך לעשות, ואף על פי כן, הם מדברים וכותבים כאילו סיימו דוקטוראט בנושאים אלה.¹⁶ בן כספית מצטט קצין בכיר במטכ"ל שקובע בכאב: "השפעתה של התקשורת על הרקמות העדינות המחזיקות את העם הזה היא עצומה. הנזק שנגרם הוא בלתי הפיך. זה חוסר אחריות קיצוני. מדובר כאן במאבק קיום... הדקירות החדות הללו הן בלבבם של אנשי הצבא. בסוף יימאס להם להיות קורבנות תמיד. בסוף הם יתייאשו. מדובר בנזק ארוך-טווח. זוהי סכנה אמיתית".¹⁷

שלישית, התקשורת קובעת את סדר-היום הלאומי בכל תחומי החיים, אך מיתממת שהיא "רק מדווחת", ללא משוא פנים. בפועל היא מתייחסת בכבוד יותר לטרוריסטים מאשר למנהיגי מדינות, ומדווחת על פעולותיהם במגמת אמת מוחלטת, והדיווח שלה "מדבק" ומעודד. כזה היה התיאור של הצלף בושינגטון אשר קיבל בתקשורת תהודה אדירה והתחקיר עם תפישתו הראה שדיווחי התקשורת חיזקו ועודדו אותו להמשיך, עקב הפרסום האדיר לו זכה. כך עשתה התקשורת בשנות ה-70 לחבורה קטנה של שודדי בנקים, שנקראו "צבא השחרור הסימביוזי", ולאחר שחטפו את בתו של איל העיתונות, פטרישיה הרסט, הם הפכו לגדולים מהחיים ולידוענים במשך יותר מחצי שנה, למרות היותם חבורת פושעים קטנים.

שלוש דוגמאות, מתוך השפע העצום הקיים, לתפקוד התקשורת באירועים חשובים כדגם להבנת פעילותה בזמן המלחמה מביא דוד אלהרר: דברי עופר שלח (11.1.2005): "כזכור, התנגדה צמרת הצבא בתוקף לנסיגה מדרום לבנון. ראיית העולם של אנשי הצבא היא בהכרח מוגבלת. דווקא כשנוטשים כיבוש לא מוסרי, נוצרת יכולת הפעלה אפקטיבית יותר של כוח. אפילו ברמה הצבאית הטקטית השתנה המצב לטובה מאז הנסיגה". דברי בן כספית (7.6.2005): "מערכת הביטחון נעמדה על הרגליים האחוריות למנוע מברק להוציא את ישראל מלבנון. אבל הוא הוציא ואיש לא ייקח זאת ממנו. כל האזהרות נגוזו בעשן. מי שלקח את הסיכון היה ברק. מי שהרוויח ממנו

מכים "על חטא" וחוזרים לסורם

מובן, בפרץ קצר של תוכחה עצמית מתחילה התפכחות כלשהי. כזה היה מאמרה של אילנה דיין, כשפרסמה בכתב העת של התקשורת: "איך זה שכולנו הלכנו שבי אחרי אוסלו? איך אף אחד לא לקח את בני בגין ברצינות. הוא היה כמעט שוטה הכפר. איש הזוי, אמרו, כמעט פתטי. ואף אחד מאתנו לא היה הגון מספיק כשאוסלו קרס, לומר שהוא צדק. למה עשינו זאת גם בתקופת ההינתקות. ולמה אף אחד היום לא קם ואומר מנין ניתך עלינו גשם הקסאמים הזה? למה לא סיפרו לנו על זה קודם?"²¹ אך אילנה דיין מהווה הוכחה לעוצמת התקשורת, ועדיין חייבת לתת את הדין על התעללות בסרן רשרש במוצב בציר פילדלפי: לאחר תחקיר, החליט הרמטכ"ל כי לא היו חריגים, וכי סרן רשרש פעל כנדרש, תוך סיכון עצמו. אך גבי דיין החליטה שנעשה פשע מלחמה, והיא הצליחה להפוך את החלטת הרמטכ"ל ולפתוח במסע-צלב נגד סרן רשרש, ובעצם נגד הצבא. כך גם פרסם נחום ברנע, כמובן רק לאחר כמה שנים, כיצד התקשורת רדפה את נתניהו.²²

במאמר מערכת, התייחס איתן הבר לעוינות כלפי ישראל השוררת בתקשורת העולמית: "הכתבים הזרים, בעיקר הטלוויזיה, שופכים אש וגופרית על ישראל... אם הכיתובים והקריינות ודברי ההסבר מקוממים, התמונות המוקרנות מן המסך מרושעות ממש..."²³ אכן, העוינות כלפי ישראל הגיעה לשיאים, ומי שמגן עליה זוכה לחרמות ולגינויים.²⁴ בתקופת המלחמה, רשתות הטלוויזיה הזרות נעשו שופר תעמולה של חיזבאללה.²⁵ כתב ה-CNN הודה כי את דיווחיו מביירות ניהל קצין העיתונות של הארגון, וכתבת CBS סיפרה שמשגיחי חיזבאללה מורים להם מה לצלם, וכך גם המקרה של כתב ה-ושינגטון פוסט. והיו מקרים רבים של צילומים מבוימים, תמונות מעוותות, עדי ראיינה שנבחרו בקפידה וקורבנות שהביאו לאתרים וצולמו פעמים רבות.²⁶ לפי הסקרים בתקשורת, ישראל היא המדינה בעלת ההשפעה השלילית ביותר על העולם.²⁷ אין זה מפתיע כי הבלוגים באינטרנט הפכו לכלי אמין יותר מהתקשורת הרגילה בקבלת מידע חדשותי.

מרווין קאלב (Kalb) ניתח כיצד התקשורת קיבלה על עצמה מרצון את המניפולציות של חיזבאללה. מתוך 117 כתבות ב-BBC, 38% הראו את ישראל כתוקפנית, אלימה, ומבצעת פשעי מלחמה, ורק 4% הטילו את האשם על חיזבאללה. בתקשורת האמריקנית, מלבד רשת פוקס, המציאות היתה דומה. יותר ממחצית הכתבות בעיתונים וושינגטון פוסט וניו יורק טיימס התרכזו בתוקפנות הישראלית, ופי שלוש בתמונות מרשיעות של ישראל. קאלב מציין כי התמונה הנדירה ביותר במלחמה היתה צילום אנשי חיזבאללה. הם מעולם לא נראו, כאילו מדובר במלחמה על-ידי רוחות. הדבר החמור ביותר הוא כי

היתה מדינת ישראל. עובדה, גבול הצפון שקט ומשגשג, והכי חשוב, הפסקנו לקבור 25 חיילים בשנה". דברי ארי שביט (24.6.2005): "מאז שנת 2000 הוכח בגבול לבנון מה כוחה של החומה הבלתי נראית של לגיטימיות בינלאומית. היא אשר מגינה על צפון ישראל. היא שמונעת מחיזבאללה לירות את אלפי הקטיושות ארוכות הטווח לתחום ישראל".¹⁸

נדב העצני מביא כמה ציטוטים: משיח השלום יואל מרכוס, שהבטיח ב-28 בספטמבר 2000, ביום בו פרצה האינתיפאדה השנייה כי "יאימר כאן כי השנה החדשה תהיה שנת ההסכם עם הפלשתינאים. זה בטוח! כן. זה סופי? כן. למה? כי אין לשני הצדדים ברירה אלא להגיע להסדר". כך הרב-מג המומחה בכל תחומי החיים, אמנון אברמוביץ: "לפני חמש שנים ביצעה ישראל נסיגה יזומה חד-צדדית מלבנון. הנסיגה הזו עמדה אף עמדה במבחן הטרור". וחתן פרס ישראל (בהחלט מתאים למקבל הפרס ולמעניקו), חיים יבין, שתחקירו "המבריק" על ההתנחלויות הביא אותו לסיור הופעות בארצות-הברית במרכזים של תומכי אש"פ: "אותם איומים והפחדות היו בעת שברק הוציא אותנו מלבנון. דובר אז על קטיושות על הגליל ועל קריית שמונה. וזה ארבע שנים שורר שם שקט. אני מאמין כי זה מה שיהיה גם בדרום".¹⁹

רביעית, התקשורת יוצרת חדשות, גם כשאין כאלה: הפגנות שהופכות סוערות ואליםות כאשר המצלמות פועלות. השפה הפוליטית שלה חד-צדדית ומעוותת: הקבוצות הרדיקאליות האנטי-ישראליות מתוארות כ"הפגנה למען שלום", ו"תנועות שלום"; "תחקירים" של אמנסטי ושל ארגונים דומים לו מצוטטים כאמת מוחלטת, כאילו לא בוצעו בסיוע פעיל של האנטי-ציונים. רוצחים באמצעות התאבדות של ילדים ונשים, במסעדות ובאוטובוסים הם "מתאבדים"; המשלחים אותם "מנהיגים רוחניים"; והפעילים הם "מנהיגי הזרוע הצבאית".

במשך שנים התקשורת הפכה כל אבן כדי להמאיס את המערכת הפוליטית בעיני הציבור. הכל היה מושחת, מופקר, שלילי. התוצאה הבולטת היא התפרקות ערכים.²⁰ כבר בסוף שנות ה-60 קבע חסניין הייכל, שופרו של נאצר, כי לא יוכל להתקיים לעד פער כה גדול בין חברה חלשה לצבא חזק. ואכן, בסופו של דבר, המסרים של התקשורת נקלטו: מצד אחד ישראל הפכה למדינת ספינוולוגים ויועצי תקשורת, ומצד שני התקשורת קבעה מי יעלה ומי ירד, מי שחור ומי לבן. אם אולמרט, נבחר לראש ממשלה בראשות מפלגה וירטואלית שאיננה מפלגה ולא מסגרת ארגונית; אם ציפי לבני, שלא עשתה דבר ולא תרמה דבר וחצי דבר בפוליטיקה, וכולה ספין תקשורת, יכולה להיות מועמדת מובילה לראשות הממשלה; ואם אנשי תקשורת יכולים לדווח מכל מקום במערכות הצבא בעיצומה של המלחמה – אין ספק כי סדר היום הניהיליסטי מנצח.

העיוותים והסילופים הללו היו ידועים לכל, אך דבר לא נעשה כדי לתקן אותם.²⁸

חמישית, התקשורת מעניקה לפוליטיקה של הטרור במה נרחבת, ובכך מקבל הטרור לגיטימיות ומכובדות. לצורך זה, חטיפת עיתונאים ואיום על חייהם משמשים אמצעי נוסף להבטיח את התנהגותם הטובה.²⁹ צריך לציין כי התקשורת לרוב מבצעת את שהטרור מצפה ממנה. התהליך המסוכן הוא נטייתה לגלות "אובייקטיביות אינטלקטואלית", הרואה בשומר החוק ובטרוריסט, במדינה ובארגון הטרור שני צדדים שווים הנמצאים במאבק סימטרי מבחינה מוסרית. בסיקור הטרור בולטת חוסר היכולת של התקשורת להבדיל בין הטרוריסט, חלאת המין האנושי, הפוגע בחפים מפשע, לבין זכותה וחובתה של המדינה להגן על אזרחיה. כאשר היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, פרש מתפקידו, הוא האשים:

קוראי הארץ קיבלו מידע חלקי ומוטעה. העיתון חשב עבור קוראיו. הושמה חומה בין הקוראים לבין המידע. בעיתון הזה אין סיכוי למי שאינו מקובל עליו... עיתונאים חיים בעולם של שקר, ומונחים על-פי הכלל שאם אינך יכול להתמודד עם עובדות, תקוף את אומרו. זו עיתונות שטחית, בורה, לא אתית, של סימון מטרה מראש. זהו ניא-ז'ורנאליזם מקומי, קמפיין ללא חופש לדעות אחרות, הפרה גסה של כללי האתיקה... יש קורלציה בין ידיעות שפורסמו במשך השנים לבין רשימת כותבים שגומלת למי שהיו מקורותיה. זוהי סימביוזה הרת-אסון... אם אינך מאתו מחנה, הכל כשר... משה נגבי, הפרשן המשפטי של קול ישראל, צדקן שרוממות שלטון החוק מתגלגלת בפיו, אך מעולם לא פנה לבדוק עובדות, והיחס לפרשנויותיו הוא כדברי אלוהים חיים.³⁰

השיא שמור לעיתון הארץ (מיום 18 באוגוסט 2006, כדוגמא אחת). לדברי גבריאלי בן שמחון, הפך הארץ לעיתון בשירות חיזבאללה, המבטא שנאה תהומית כלפי ישראל, לגלוג על מנהיגיה, אזרחיה וצבאה, שמחה על כל פגיעה בטנק. בעוד דם ההרוגים והפצועים טרי, המשפחות עוד בוכות על קברי יקיריהן, העיתון שופך קיתון של ארס ורוקד על הדם. החברה הישראלית מוצגת כמושחתת, מדכאת, מנצלת, כובשת. ממשלה אטומה, צבא מבורדק. לעומתם מוצג האדם הפלשתינאי בשפע של אהבה וחסד. זה הפרא האציל שקלגסים ישראלים מתעללים בו בסגנון נאצי. אישים אוהבי ישראל בארצות-הברית, קנדה וצרפת תמחו על העיתון הישראלי עליו נשענת התעמולה של שונאי ישראל. העיתון גורם נזק עצום למדינת ישראל, בהיותו מופץ גם באנגלית ובאינטרנט.³¹ זו התייחסותה של הגברת-הכתבת שחיה ברמאללה, במאמר "באמת אינכם רואים", והיא מחכה שחוקרי הנאציזם יעשו צדק לערביי ישראל.³² ואין צורך להזכיר את "מחקריו" השבועיים המרתקים של גדעון לוי, מנערי שמעון פרס לשעבר.

התקשורת הישראלית, טוען יוסי דהן, מנותקת מהמציאות. נתק זה נובע מהפילוסופיה הקריסטלית (על-שם חנן קריסטל) כי אוסף של עובדות פוליטיות טריוויאליות ואזוטוריות, מלווה בראיונות חוזרים ונשנים עם אותם פוליטיקאים, יוצר תובנות פוליטיות וחברתיות עמוקות.³³

שישית, חוקי המלחמה ברורים: חיזבאללה והפלשתינאים מבצעים פשעי מלחמה מהדגם הנאצי – בכוונה לחסל עם ומדינה, ודווקא ישראל, באי פגיעה במוקדי הטרור ובהימנעותה מחיסולם המוחלט, מאפשרת את המשך ביצוע פשעי המלחמה נגד אזרחיה. חוקי זינבה, שאין להם כל נגיעה לטרור, ועוסקים רק במצב המשפטי של מדינות לוחמות, הפכו להיות כלי, בידי משפטנים פחדנים ונהנתנים, להמשך ההרג של אזרחים בישראל.³⁴ המוסר הפך מוצר חד-צדדי בידי השמאל האנטי-ציוני, וכלי-נשק אלים בידי אלה המבקשים להביא לסדר עולמי אנרכיסטי. היתה גם תופעה מרנינה – של יאיר לפיד, מראשי "חברת ההערצה ההדדית", שגילה כמה רגעי חסד, וגם הוא הבין את התופעה הנוראה של ביצועי התקשורת במלחמה. כדבריו:

נכשלו. כולנו. גם אני. התקשורת הישראלית נכשלה במלחמה. אך אף אחד לא יקים ועדת חקירה כדי לשפוט אותנו. נכשלו במבחן האחריות; נכשלו במבחן הענווה, בכך שהתיימרנו ועוררנו היסטריה; נכשלו במבחן ולצבא; נכשלו במבחן האהדה – כדברי חייל: אנחנו לא יורים לכיוון הנכון. היינו צריכים לסוב את הנשקים ולעלות על תחנות הטלוויזיה ומערכות העיתונים; נכשלו במבחן ההגינות בדיווחים ובהפרכת שמועות; נכשלו במבחן העקביות, בכך ששתקנו שש שנים על מה שנעשה בגבול לבנון והטפנו שצריך לקצץ בתקציב הביטחון; נכשלו במבחן הקשקשת וביקורתיות חסרת רסן; נכשלו במבחן האמינות, ובלבלו בין דעות לעובדות, בין פרשנות לדיווח, בין ביקורת לסתם השתלחות.³⁵

תגובת התקשורת הופיעה בגיליון מיוחד של "העין השביעית". שם הגיליון, "מכים את השליח – העם נגד התקשורת", מרמז על תפישת עצמה "כקורבן חף מפשע".³⁶ לדברי העורך, עוזי בנוימן, "יותר משהביקורת הציבורית כלפי התקשורת מצביעה על חולשות בתפקוד העיתונאי, היא מאירה תופעה חברתית ותרבותית עמוקה: הציבור אינו בשל לצורך מידע על מלחמה". אתם מבינים, הציבור אשם, ואילו אנשי התקשורת לעולם מוצלחים הם, ולא היו שום כשלים באופן בו סיקרו את המלחמה. כותב גוון אליאסי:

זכות העיתונים. אם הם לא היו מווחים, איך היינו יודעים על המחדלים? העיתונאים מפרסמים ומשקפים את המציאות, את המצב האמיתי בלבנון, מוסרים מידע אמיתי נרחב על דרך קבלת החלטות של קברניטי

מבט רטרוספקטיבי

בפרספקטיבה של מחצית יוני 2007, ניתן לומר כי לא רק שלא הוקמה ועדת חקירה לנושא התנהלות התקשורת בישראל במלחמת לבנון השנייה, אלא שהיא העמיקה את אחיזת השפעתה, והיא איננה רק קובעת את סדר היום הפוליטי, אלא גם ממליכה מלכים ומעלה ומורידה.

רבה הייתה השפעתה על בחירת פרס, הנהנתן הידוע, שהואיל מפעם לפעם לבקר אותנו מטרקליני דאבוס, ושהזינה באופן מוחלט את נושאי תפקידו הממשלתי בגליל ובנגב לטובת משחק כדורגל שרק הוא יביא את השלום. יותר מכך, רבה אחריותו לאסונות המתרבים של הסכמי אוסלו, שאת פרי השלום שלהם העם בישראל חווה כל יום. התקשורת החליטה כי פרס חייב להיות נשיא, והיא השפיעה על "מצפונם" של חברי הכנסת שלא יחזרו על חטאי העבר שלהם, שהרי אין ראוי יותר מפרס לכהונה (אז מה אם הוא רק בן 84 – הוא מלא חיוניות וחוכמה לאין-קץ), גם באמצעות קביעת עובדות של סקרי הצבעה ועמדות "שנערכו". כעת פרס יעופף בעולם ביתר שאת – ואוי לה למדינת ישראל אם לא תיענה ליוזמותיו, ובעיקר אנה היא תגיע.

התקשורת גם החזירה את ברק והעלתה אותו מהאוב, למרות שתיקתו המעליבה במשך חודשים, ואי התייחסותו לסוגיות הבערות. היא לא הזכירה את חטאיו בשפרדסטאון, שם הבטיח את רמת הגולן לאסד, מלבד צפון הכנרת, הצעה שאסד דחה על הסף, אך רשם לפניו את עומק הנסיגה; היא לא הזכירה שברק הבטיח לערפאת בקמפ-דייוויד ביולי 2000, 97% מיהודה ושומרון, ובשיחות טאבה, בינואר 2001, הבטיחו שליחי ברק לנציגי ערפאת 101.5% מהשטחים, לאחר חילופי אוכלוסין, הכל כדי להיבחר. ולמרות שגם הצעה זו נדחתה מניה וביה על-ידי ערפאת, עומק הנסיגה נרשם; והתקשורת לא הזכירה את התופעה שהיא אולי החמורה מכל – את אחריות ברק לבריחה המבוהלת במאי 2000, שהביאה עלינו את כל הביזיונות בגבול לבנון במשך שש שנים, ואת ביצועי מלחמת לבנון השנייה ומשמעויותיה הקשות.

התקשורת גם תעשה הכל כדי שראש הממשלה הבאה תהיה ציפי לבני, האשה שלא עשתה דבר בהיותה חברת כנסת, ואין ממנה שום תמורה למדינת ישראל ולעם היהודי בתפקידה כשרה, ואין לה שום ניסיון וחוכמה מדינית. אז מה אם היכולת לא מוכחת, הביצועים עלובים, וההצהרות מראות על בורות וחוסר תובנה. העיקר שהתקשורת רוצה, ולכן דרכה של ציפי לבני לשלטון כראש ממשלה בישראל סלולה. וכאשר יתקרבו הבחירות, נתניהו יחוש שוב את נחת זרועה של התקשורת. היא תזכיר כל פרט מעברו, תוך הגזמה רבתי ותוך השחרת פניו, כדי שהוא לא יחזור לשלטון.

גם בנושאי ביטחון רבה הייתה השפעת התקשורת, בעיקר ב"ניהול" המשבר עם סוריה. כמו בקיץ 1996, הכותרות

המדינה ופיקוד הצבא, תוך שסיכנו את נפשם בשדה המערכה. בזכות הדיווחים, הפרשנויות והחשיפה שלהם הציבור יודע את האמת.³⁷

אמנון דנקנר, עורך מעריב, ביקש מכל מפריחי ההבלים לשקוט מעט, שהרי על כישלונותיהם אין לעולם דרישה להקים ועדת חקירה.³⁸ כך יעקב אחימאיר תובע להקים ועדת חקירה שתבדוק את תפקוד התקשורת, שהעם מאשים אותה בסיוע לאויב.³⁹ בן דרור ימיני, עיתונאי אמיץ, מהבודדים שהם גם אחראיים והגונים, מציב בפנינו את המראה בה משתקפת מציאות שונה שהתקשורת החד-צדדית וחסרת האחריות מציגה, ותוקף את קליקת הצבועים ומגלגלי העיניים לשמיים בתקשורת. דווקא העיתונות היא הפוגעת בדמוקרטיה, על-ידי דיווחים חלקיים, מוטים פוליטית, לעתים שקריים. הציבור לא איבד אמון בדמוקרטיה אלא דווקא בעיתונות.⁴⁰ התקשורת בישראל חדלה מזמן להבחין בין חופש הביטוי לחופש הביזוי, בין אחריות לבין הפקרות פרסומית.⁴¹ "בישראל יש תקשורת רודפת...התקשורת על כל אגפיה וחלקיה לא מתנהלת במילימטר אחד של אתיקה ראויה יותר מהתנהלות הפוליטיקה, אך היא גם חסינה וגם מטיפה מוסר לאחרים."⁴² "בישראל יש מונופול מסוכן יותר מהמונופול של בעלויות צולבות וריכוזיות. הוא מצוי בידי קליקה של תקשורת שרומסת את חופש הביטוי רק כדי להרחיב את שליטתה. זהו המונופול של הברניזה."⁴³

התקשורת בישראל ממחזרת את דברי ההבל האלמותיים של הטיימס הלונדוני: "מחרחרי מלחמה אלה [צ'רצ'יל וממשלת הצללים של] המוכנים לצאת למלחמה – אותם יש לשפוט להעמידם אל הקיר או לתלותם... מעולם בהיסטוריה של אנגליה לא היה ראש ממשלה דוגמת מיסטר צ'מברליין, שהשיג בתשעה חודשים הישגים כה רבים..."⁴⁴ אכן, המציאות מראה כי ככל שמדובר בתקשורת ובעמדותיה, ישראל היא מדינה חד-ערוצית, חד-צדדית, נהנתנית, מנופחת מרוב חשיבות עצמית וחסרת אחריות לאומית.

לפעמים, גם באי התייחסותה, התקשורת חוטאת לתפקידיה. כזה היה, במשך שנים, מצבה של קריית-שמונה המופצצת בקטיושות, וכזה הוא מצבה של שדרות כיום. אנשיה האומללים אך האמיצים אינם חשובים כמו הידוענים והנהנתנים של תל-אביב. הגיגי יהודה לוי ונינט ודומיהם חשובים הרבה יותר – בצילום, במלל, בתהודה, ובעיקר בהיקף ובכמות בתקשורת. הרבה יותר חמורה היא שתיקת הכבשים של התקשורת בנוגע ל"חזון המדיני של הערבים הפלשתינאים בישראל". חזון הקורא בגלוי ובמוצהר לחיסולה מדינת היהודים. זהו המיין קאמפף של ערביי ישראל נגד מדינת ישראל. כל הניסיונות לדרוש מן התקשורת להעלות את הנושא לסדר היום הלאומי כשלו עד כה.

20. ראה דברי היועץ המשפטי לממשלה, כי "התחושה בציבור שישראל הפכה למושחתת", ידיעות אחרונות, 26 בנובמבר 2006.
21. העין השביעית, נובמבר 2006.
22. ראה הניתוח של: אמנון לורד, "על אמנות המיטע של התקשורת בישראל", נתיב, גליון 56 (מאי 1997), ע' 72.
23. א, הבר, ידיעות אחרונות, 31 במאי 2001.
24. מעריב, 13 ביוני 2004. ראה גם ביקורת חריפה על סוכנות הידיעות רוטטרס, ש"לעולם לא קוראת לטרוריסט: טרויסט", <www.think-israel.org/gross.reuters.html>.
25. Mitchell Bard, "The Media's War on Israel", <FrontPageMagazine.com>, April 24, 2007.
26. דיווחים רבים התפרסמו. ראה למשל פירוט מתועד, מעריב, 3 באוגוסט 2006; מעריב, 8 באוגוסט 2006; מעריב, 18 באוגוסט 2006.
27. ראה למשל ניתוח מדיניות ה-BBC, ודברי הערכה מרשימים של בן דרוור ימיני: מעריב, 25 במרץ 2007. ראה גם דברי ביקורת כל מדיניות ה-BBC של יעקב אחימאיר: מעריב, 25 באפריל 2007.
28. Marvin Kalb, "The Israeli-Hezbollah War of 2006: The Media Authors as a Weapon in Asymmetrical Conflict", <http://frontpage.com/articles/authors.asp?>.
29. הדוגמה הבולטת היא של העיתונאי האיטלקי ריקרדו כריסטיאנו, עורך רשת "ראי" האיטלקית, שפרסם התנצלות בעיתון פלשתיני על צילום הלינץ' שבוצע בחיילי המילואים. ראה: מעריב, 19 באוקטובר 2000. היו כמה דוגמאות של חטיפות עיתונאים בעזה, והעיתונאים שוחררו לאחר שהבטיחו "לנהוג כיאות" בדיווחים שלהם, כולל התאסלמות של חלקם. אך לרוב הדבר נעשה בהתנדבות, מתוך רצון. מחקרים שנעשו לגבי התקשורת בצרפת הוכיחו כי עמדתה היתה מוטת, חד-צדדית ואנטי אמריקנית. ספי הנדלר: מעריב, 2 בינואר 2004.
30. אליקים רובינשטיין, מעריב, 23 בנובמבר 2003. על משה נגבי כתב בצניניות געון רייכר: "מי יתנני משה נגבי. לרענן את תוכניתו של גדול הדמוקרטים בארצנו? לא יעלה על הדעת! קנאה גדולה אני מתקנא בפרשן המשפטי זה עשרים שנה של קול ישראל, שאי אפשר להזיזו מתפקידו. סגרו תוכניות רבות. העבירו אנשים רבים מתפקידם. אך אין כמשה נגבי. נגבי הוא המעוז האחרון של הדמוקרטיה השברירית בארצנו. אם הוא יוחלף חלילה במנחה אחר, ותיפול שעה אחת משערות ראשו, תקרוס משנתו של מונטסקיה כלא היתה", מעריב, 25 ביוני 2002.
31. גבריאל בן שמחון, מעריב, 24 באוגוסט, 2006.
32. ראה אלי פולק וישראל מידד, שבשע, 7 בספטמבר 2006.
33. יוסי דהן, מעריב, 2 באוגוסט 2000.
34. המומחה המשפטי אלן דרשוביץ עוסק בסוגיה זו רבות, וממליץ להקים טריבונל בינלאומי לחקיקה נגד הטרור. ראה גם הביקורת החריפה על המדיניות המעוותת והחד-צדדית של העיתון הניו יורק טיימס, לאורך שנים. למשל: כמה כתבות נרחבות באתר, <http://think-israel.org>.
35. יאיר לפיד, מעריב, 18 באוגוסט 2006.
36. עוזי בנימין (עורך), העין השביעית: מלחמת לבנון, גליון 64.
37. גוון אליאסי, מעריב, 29 באוגוסט 2006.
38. מעריב, 26 ביולי 2006.
39. יעקב אחימאיר, מעריב, 23 באוגוסט 2006.
40. בן דרוור ימיני, מעריב, 2 במאי 2003.
41. בן דרוור ימיני, מעריב, 28 בדצמבר 2004.
42. בן דרוור ימיני, מעריב, 22 בספטמבר 2003.
43. בן דרוור ימיני, מעריב, 26 ביולי 2002.
44. The Times (London), December 15, 1938.

המאיימות בתקשורת, האינטנסיביות בפרסומים, כי "מלחמה תהיה בקיץ", ההיקף האדיר בעמודים שלמים, בכותרות בומבסטיות ובצבע, הביאו את הצדדים לידי מתיחות כמעט חסרת תקדים, ואנו מאד מקווים כי ניתן עדיין לאתר את הבעירה ולמנוע את המלחמה.

לא פחות מכך, ואולי אף יותר, רבה אחריות התקשורת לאי ההתייחסות לארבעת המסמכים שפרסמו ערביי ישראל בחודשים האחרונים ("החזון המדיני של הערבים הפלסטינים בישראל"; "החוקה הדמוקרטית"; "מסמך עשר הנקודות" ו"מסמך חיפה"), שכל אחד מהם לחוד וכולם ביחד הם מסמכים פשיסטיים-גזעניים ואנטישמיים, הקוראים לחיסול מדינה עצמאית ועם ריבון, כדי להקים במקומה מדינה דו-לאומית (רק בשלב הראשון), והיהודים יהפכו לאנשי החסות של המוסלמים. אך את התקשורת כל דבר מעניין – רק לא מסמכי השמדה אלה, המהווים את המיין קאמפ של הערבים בישראל. ושתיקת הכבשים חוגגת.

ה ע ר ו ת

1. דוד בוקעי, "מלחמת ישראל בחזבללה: הצעד הראשון של העולם החופשי נגד ציר הרשע בראשות איראן", נתיב, 4-5 (ספטמבר 2006).
2. השר חיים רמון.
3. יואל מרקוס, הארץ, 13 ביולי 2006.
4. מעריב, 2 במאי 2007.
5. מעריב, 6 במאי 2007.
6. ידיעות אחרונות, 13 במרץ 2007.
7. J. Galtung and M.H. Ruge, "The Structure of Foreign News", in J. Turnstall (ed.), *Media Sociology*, Urbana: University of Illinois Press, 1970, pp. 259-298.
8. ראה: דוד בוקעי, "שרון והתקשורת: הברית הבלתי קדושה", נתיב, מאי 2004. דוד בוקעי, "שרון: בעזה חילקתי את ירושלים", נתיב, ינואר 2005.
9. מעריב, 16 באפריל 2004.
10. ראה: דוד בוקעי, "שרון והתקשורת: הברית הבלתי קדושה", שם.
11. William A. Hachten, *The Troubles of Journalism*, London: Laurence Erlbaum Pub., 1998.
12. מעריב, 11 באוקטובר 2001.
13. כתבת תחקיר מפורטת של יצחק בן חורין, שעדיין חי בעידן שנמחה עם נפילת מגדלי התאומים, והוא קובע בפליאה כי "כלב השמירה של הדמוקרטיה נרדם": מעריב, 5 באוקטובר 2001.
14. מעריב, 26 ביולי 2006.
15. מעריב, 22 באוגוסט 2006.
16. סבר פלוצקר, ידיעות אחרונות, 3 באוגוסט 2006.
17. בן כספית, מעריב, 1 בדצמבר 2006. סוגיה זו חשובה גם בנוגע ליחס למשטרת ישראל וללעג הכללי עליה בעקבות בריחת בני סלע. למצוא את האשמים – כן. לקרוא להתפרטות בכירים – כן. אך לפגוע במשטרה כולה, במוראל שלה, במוטיבציה, דווקא פוגע בכולנו, האזרחים.
18. דוד אלהרר, מעריב, 22 באוגוסט 2006.
19. מתוך הספרון של חגי סגל ואורי אורבך, *הבטיחו יונה*; נדב העצני, מעריב, 1 בדצמבר 2006.